

3. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [Текст] Наказ Мінекономіки України: [від 19.01.2006 р. № 14].

4. Шеремет, А. Д. Методика фінансового аналізу [Текст] : учеб. пособие / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин, Е. В. Негашев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2002. – 208 с.

Отримано 15.09.2009. ХДУХТ, Харків.

© Н.М. Гаркуша, Т.О. Сідорова, О.О. Горошанська, 2009.

УДК 001.8:657.92

І.О. Белебеха, д-р екон. наук, проф.

Н.С. Акімова, проф.

Т.А. Наумова, канд. екон. наук

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ

Досліджено підходи до трактування поняття «аудиторський ризик», виділено основні методичні аспекти визначення величини аудиторського ризику.

Исследованы подходы к определению «аудиторский риск», выделены основные методические аспекты определения величины аудиторского риска.

The questions of forming of the chartered capital of joint-stock companies are considered in modern terms and the ways of perfection of his account are certain.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливою складовою частиною роботи аудитора з перевірки фінансової звітності підприємства є визначення величини аудиторського ризику. Від правильності оцінки аудиторського ризику залежить планування аудиту, визначення кількості і послідовності аудиторських процедур, напрями перевірки, її тривалість. Аудиторський ризик притаманний будь-якій аудиторській перевірці, не залежно від того вибірково чи суцільним методом вона здійснювалась.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням термінології, що визначає елементи аудиторського ризику, в різних наукових джерелах присвячені роботи Р. Адамса, В.В. Скобари, В.Д. Андрєєва, Р.А. Алборова, Е.А. Аренса, Дж. К. Лоббека, М.Т. Білухи, С.Ф. Голова, С.Я. Зубілевича, Р. Доджа, П.І. Камишано-

ва, А.Д. Шеремета, В.П. Суйца, О.В. Ковальова, Ю.П. Константинова, В.І. Подольського, Ф.Л. Дефліза, Г.Р. Дженіка, В. О'Рейлі, М.Б. Хірша, А.А. Терехова, Дж. К. Робертсона. Отримані ними протягом багатьох років результати теоретичних і практичних розробок із проблем удосконалення обліку статутного капіталу мають велике значення для розвитку вітчизняної теорії обліку. Аналіз економічної літератури засвідчує, що у зарубіжних і українських авторів немає єдиного підходу до визначення термінів, якими називають окремі елементи аудиторського ризику. Проте доцільно дотримуватися однієї термінології, найбільш уживаної і популярної у світі, а не знаходити нові назви для відомих понять.

Актуальність вказаних проблем, їх практичне значення і недостатнє теоретичне й методичне опрацювання обумовили вибір теми, мети, завдання та основних напрямів дослідження.

Мета та завдання статті. Метою даного дослідження є визначення складових частин загального аудиторського ризику на підставі вивчення термінології, що визначає елементи аудиторського ризику, в різних наукових джерелах. Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- дослідити сутність аудиторського ризику та визначити його основні елементи;
- обґрунтувати пропозиції різних авторів щодо термінології, що визначає елементи аудиторського ризику ;
- зробити власні рекомендації стосовно визначення національної моделі розрахунку аудиторського ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудиторський ризик являє собою побоювання того, що аудитор може висловити невідповідну думку про фінансову звітність, яка має суттєву недостовірну інформацію, і тим самим буде вводити в оману користувачів фінансової звітності.

Для правильного розуміння суті аудиторського ризику важливо визначити його складові частини та види.

Найбільш поширену у літературі класифікацію видів і складових аудиторського ризику, яка ґрунтується на визначенні впливу різноманітних груп чинників на аудиторський ризик, наведено у таблиці.

Проаналізувавши наведені у таблиці характерні риси і визначення видів та складових аудиторського ризику, зроблено висновок, що назви видів аудиторського ризику, запропоновані одним із провідних англійських економістів у галузі аудиту Р. Адамсом, думку якого поділяє російський учений В.В. Скобара, є більш вдалимими та повною мірою відображають представлені їх тлумачення, на відміну від скла-

Таблиця 1 – Терміни і поняття, які використовуються при визначенні основних складових загального аудиторського ризику в українській та зарубіжній практиці

№ з/п	Автор	Складові загального аудиторського ризику, які відповідають термінам міжнародного стандарту аудиту 400 «Оцінка ризиків і система внутрішнього контролю»		
		Невід’ємний ризик	Ризик системи контролю	Ризик виявлення
1	Р. Адамс; В. В. Скобара	Внутрішній ризик	Ризик контролю	Ризик виявлення
2	В.Д. Андреев	Спадковий ризик	Ризик контролю	Детекційний ризик
3	Р. А. Алборов; Е. А. Аренс, М. Т. Білуха	Внутрішньогосподарський ризик	Ризик контролю	Ризик виявлення
4	С.Ф. Голов, С.Я. Зубілевич	Властивий ризик	Ризик контролю	Ризик виявлення
5	Р. Додж	Внутрішньо властивий ризик	Ризик контролю	Ризик виявлення
6	П.І. Камишанов; А.Д. Перемет, В.П. Суйц	Чистий ризик, (специф. комп)	Контрольний ризик	Процедурний ризик
7	О.В.Ковальова, Ю.П.Константинов; В.І. Подольський	Внутрішньогоспод. ризик	Ризик засобів контролю	Ризик виявлення
8	Ф.Л. Дефліз, В.О’Рейлі,	Внутрішній ризик	Контрольний ризик	Ризик виявлення
9	А.А. Терехов	Невід’ємний ризик	Ризик неефективності внутрішнього контролю	Ризик виявлення помилок
10	Рекомендовані авторами	Власний ризик	Ризик контролю	Ризик виявлення
11	Дж. К. Робертсон	–	Ризик не ефективності системи обліку та ризик не ефективності внутрішнього контролю	Ризик виявлення помилок

складових ризику, визначених МСА № 400. Однак, складову частину аудиторського ризику, яка у МСА № 400 названа «власний ризик», а Р. Адамсом – «внутрішній ризик», більш правильно назвати «власний

ризик», оскільки він пов'язаний із загальними аспектами власної діяльності підприємства-клієнта. Власний ризик у різних країнах називають по-різному: внутрішній ризик – у Шотландії, загальні ризики, пов'язані з підприємством – у Франції. Цей ризик виникає під впливом різноманітних чинників, як зовнішніх, часто безпосередньо не пов'язаних з підприємством, так і внутрішніх. До зовнішніх чинників можна віднести такі: інфляція, політика держави в конкретній галузі, конкуренція, ринки збуту, географічне розташування підприємства, рівень безробіття.

Серед внутрішніх чинників, що визначають рівень власного ризику слід виділити такі: організаційна структура підприємства, система управління і прийняття рішень, кадрова політика, кваліфікація персоналу, взаємовідносини з клієнтами-покупцями та постачальниками, страхування майна.

Першою спробою українських науковців у галузі аудиту систематизувати термінологію, яка використовується при визначенні елементів аудиторського ризику в зарубіжній і вітчизняній практиці, стала розробка В. С. Рудницького [8, с. 66].

Аналіз останніх видань спеціальної літератури з аудиту надає нові можливості поглибити та удосконалити порівняння зазначеної термінології і запропонувати уточнений варіант.

Під час групування термінів за трьома складовими аудиторського ризику взято за основу термінологію, яка рекомендована МСА 400 «Оцінка ризиків і система внутрішнього контролю», як найбільш уніфікована.

Систематизуючи дані таблиці можна зробити висновок, що загальний аудиторський ризик, який притаманний будь-якій аудиторській перевірці фінансової звітності складається з трьох основних елементів: 1) власний (внутрішній) ризик; 2) ризик контролю; 3) ризик невиявлення. Ризик аналізу, ризик при перевірках по суті та ризик вибіркового дослідження є складовими частинами ризику невиявлення. Підприємницький ризик стосується діяльності аудиторської фірми в цілому, аудитора як професіонала, і може бути наслідком результатів аудиту фінансової звітності, недооцінки загального аудиторського ризику.

Таким чином, сукупність усіх перелічених видів ризику являє собою сумарний аудиторський ризик, який згадується в окремих зарубіжних літературних джерелах [4, с. 139]. Проте таке поняття не виділяється у вітчизняній теорії і практиці аудиту. На основі проведених досліджень розроблено узагальнену структуру та визначено складові частини загального аудиторського ризику (рис.).

Із наведеного рисунку видно, що загальний аудиторський ризик перевірки звітності складається із ризику виникнення помилок (який виділено нами вперше) та ризику невиявлення помилок, які в свою чергу можна певною мірою деталізувати.

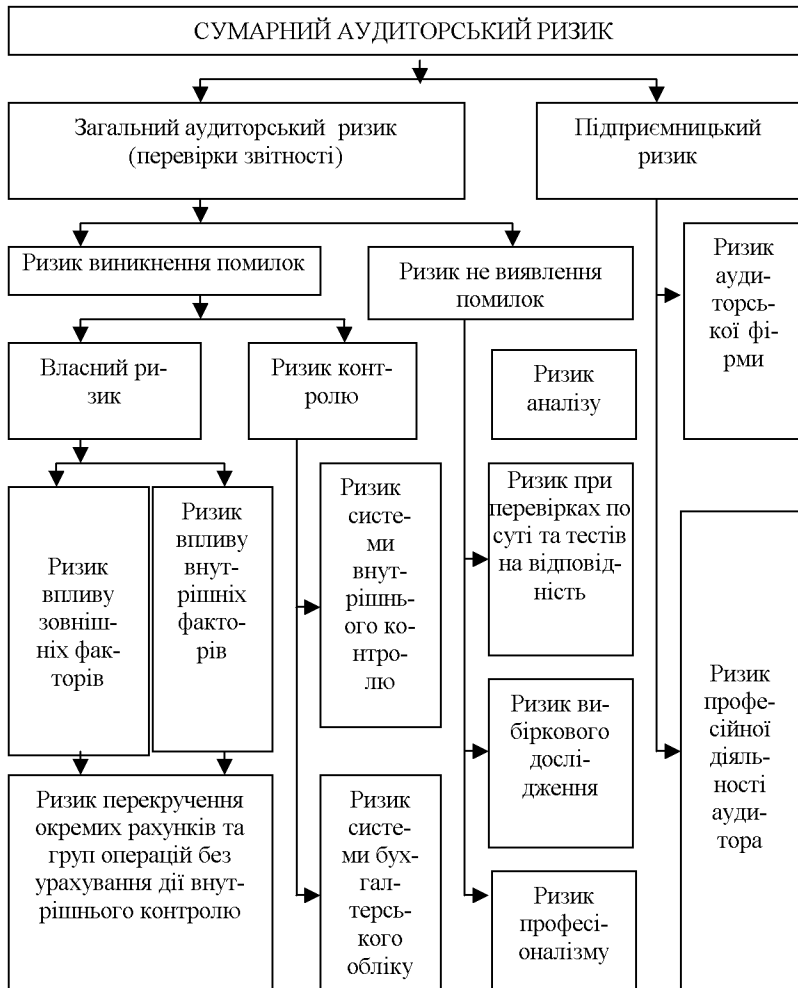

Рисунок – Структура та складові частини сумарного аудиторського ризику

Ризик виникнення помилок включає в себе власний ризик та ризик контролю. Аудитор повинен звертати увагу на ті чинники, із їх численної сукупності, які можуть вплинути на якість бухгалтерської звітності, та відсікати ті ризики, які не пов'язані із складанням фінансових звітів, які повинен підтвердити аудитор.

Наступна складова частина загального аудиторського ризику, яка потребує дослідження – це ризик контролю. Як і власний ризик, ризик контролю не залежить від аудитора, а лише оцінюється на підставі його професійних суджень і приймається до уваги при оцінці загального рівня аудиторського ризику.

Аналіз спеціальної економічної літератури [1- 4; 5; 8] доводить, що проблема оцінки ризику контролю представлена у них з різною глибиною дослідження і викладення матеріалу.

Одне із найбільш вдалих визначень поняття ризику контролю наведено у МСА 400 «Оцінка ризиків і система внутрішнього контролю», де зазначено, що «ризик контролю – це ризик того, що викривлення сальдо рахунку або класу операцій, які можуть бути суттєвими окремо або разом з викривленнями інших залишків рахунків або класів операцій, не будуть попереджені, виявлені або своєчасно виправлені за допомогою систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю» [7, с. 127]. Це означає, що «ризик контролю виражає імовірність пропуску (невиявлення) суттєвих помилок системою бухгалтерського обліку і системою внутрішнього контролю» [6, с. 54].

Наукові розробки, коментарі та рекомендації щодо того, як проводити аудиторську оцінку ризику контролю із урахуванням зазначеної проблеми, відсутні. У межах даної роботи визначимо основні напрями дій аудитора по оцінці ризику контролю на підприємствах України. На думку переважної більшості науковців [1-3; 5; 6; 8] основними складовими частинами ризику контролю є ризик системи бухгалтерського обліку та системи внутрішнього контролю підприємства. На основі проведених досліджень зроблено висновок, що ризик системи бухгалтерського обліку полягає в тому, що можливо будуть допущені помилки та обман у результаті неналежного документування господарських операцій, невірною їх відображення в реєстрах бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Помилки, а отже і ризик системи бухгалтерського обліку виникають під впливом цілої низки чинників (освіта та кваліфікація персоналу, зміни в обліковій політиці, не узгодженість фінансового та податкового обліку). На основі проведеного дослідження, з урахуванням вітчизняного досвіду, визначено структуру системи внутрішнього контролю підприємства, яка включає організаційну систему (повноваження та відповідальність персоналу,

взаємозв'язки з функціональними підрозділами підприємства, методи управління і контролю), систему інформації та документації, зовнішні перевірки контролюючими органами, матеріальні засоби захисту, кадрову політику, процедури внутрішнього контролю.

Для оцінки системи внутрішнього контролю аудитором можуть бути використані спеціальні тести, анкети, огляди, опитування, спостереження. Результати всіх проведених процедур обов'язково повинні бути задокументовані.

Наступною і останньою складовою частиною загального аудиторського ризику перевірки звітності є ризик невиявлення, який часто в зарубіжній практиці ще називають детекційним ризиком.

Більшість авторів [1; 2; 5; 6; 8] величину ризику невиявлення розглядають залежно від комплексної оцінки ризику контролю та власного ризику. Такий підхід, цілком виправданий, оскільки чим вищий рівень ризику систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю підприємства, а також ризику, пов'язаного з діяльністю підприємства, тим нижчий рівень невиявлення слід встановити для конкретної аудиторської перевірки. Разом з тим, ризик невиявлення є самостійною складовою загального аудиторського ризику.

Проте, окремі дослідники [8, с. 372] розглядають ризик невиявлення як елемент ризику суттєвих неточностей у бухгалтерській звітності, до якого крім згаданого ризику невиявлення, на думку А.А. Терехова, входить і власний (невід'ємний) ризик. Викладена вище цілісна концепція аудиторського ризику спростовує таке твердження, як не переконливе та не обгрунтоване.

Отже, узагальнюючи суть поняття ризику невиявлення, робимо висновок, що він являє собою ту частку похибки в проведенні аудиторської перевірки, яку аудитор може собі дозволити при тих системах обліку та внутрішнього контролю, які склалися на підприємстві, при дотриманні умов якості проведення робіт і відповідності встановленим аудиторським нормативам. Ризик невиявлення визначає рівень якості проведення аудиту, професіоналізм аудитора.

Ризик невиявлення можна деталізувати, виділивши основні його елементи. Цей важливий аспект не знайшов свого відображення у працях багатьох науковців, таких як В.Д. Шеремет, В.П. Суйц, Р.А. Алборов, П.І. Камишанов, М.Т. Білуха, О.В. Ковальов, Ю.П. Константинов.

Ф.Л. Дефліз, Г.Р. Дженік, В.М. О'Рейлі зазначають, що ризик невиявлення складається із: 1) ризику при контролі; 2) ризику, що виникає за умов використання аналітичних процедур; 3) ризик, що виникає під час проведення детальної перевірки [4, с. 143].

Інша група авторів (Р. Додж, Дж. Робертсон, В.Д. Андреев) вважають, що ризик невиявлення складається із: 1) ризику аналітичного огляду; 2) ризику тестового контролю.

Думка останніх є найбільш вірною, оскільки основними видами робіт, які виконує аудитор при будь-якій аудиторській перевірці є здійснення тестів на відповідність (наприклад, системи внутрішнього контролю) та тестів аудиторського контролю по суті (наприклад, за конкретною статтею балансу), а також проведення процедур аналітичного огляду. Разом з тим, пропонуємо до зазначених двох складових ризику невиявлення додати третю, яка залежить від рівня кваліфікації, особистої компетентності аудитора і назвати її «ризик професіоналізму», який може бути наявний при проведенні аудиту у специфічних галузях діяльності підприємств, при загальному достатньому рівні кваліфікації аудитора, а також четверту складову – ризик вибіркового дослідження, пов'язаний з наявністю можливих похибок оцінки звітності у зв'язку з застосуванням аудиторської вибірки.

Визначений на початку аудиторської перевірки рівень аудиторського ризику, на послідуючих її етапах може бути переоцінений у зв'язку із отриманням додаткової інформації, виявленням нових обставин, на підставі аналізу проведених аудиторських процедур.

Висновки. На підставі порівняння термінології, що визначає елементи аудиторського ризику, в різних наукових джерелах визначено, що сумарний аудиторський ризик, складається із загального аудиторського ризику (при перевірці звітності) та підприємницького ризику. У свою чергу загальний ризик аудиторської перевірки поділяється на ризик виникнення помилок (власний внутрішній ризик та ризик контролю) і на ризик невиявлення помилок. Також наведено деталізацію формування цих складових аудиторського ризику та визначено чинники, які на них впливають.

Список літератури

1. Адамс, Р. Основы аудита [Текст] : [пер. с англ.] / Р. Адамс. – М. : Аудит: ЮНИТИ, 1995. – 398 с.
2. Аудит [Текст] : учебник для вузов / В. И. Подольский [и др.] – 2-е изд. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2000. – 655 с.
3. Аудит Монтгомери [Текст] / Филип Л. Дефлиз [и др.]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
4. Білуха, М. Т. Курс аудиту [Текст] / М. Т. Білуха. – К.: Вища школа : Знання, 1998. – 573 с.
5. Ковалева, О. В. Аудит [Текст] : учебное пособие / О. В. Ковалева, Ю. П. Константинов. – М. : ПРИОР, 1999. – 272 с.
6. Международные стандарты аудита и Кодекс этики профессиональных бухгалтеров (1999) [Текст] . – М. : ICAR, 2000. – 699 с.

7. Рудницький, В. С. Внутрішній аудит: методологія, організація [Текст] / В.С. Рудницький. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 104 с.

8. Терехов, А. А. Аудит [Текст] / А.А. Терехов – М. : Финансы и статистика, 1998. – 512 с.

Отримано 15.09.2009. ХДУХТ, Харків.

© І.О. Белебеха, Н.С. Акімова, Т.А. Наумова, 2009.

УДК 65.011.2:338.2

Н.М. Гаркуша, канд. екон. наук

І.В. Руденко, канд. екон. наук

Т.О. Сідорова, канд. екон. наук

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто методику діагностики економічної безпеки підприємства в умовах нестабільної економіки України.

Рассмотрена методика диагностики экономической безопасности предприятия в условиях нестабильной экономики Украины.

Methods of diagnostics of the enterprise's economic safety in the conditions of Ukraine unstable are considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки обумовлена наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення поставлених цілей. Система управління на підприємстві повинна перебувати у стані постійного очікування сигналів загрози з боку зовнішнього і внутрішнього середовищ та адекватного реагування на них. Саме тому в умовах нестабільної економіки України необхідна системна методика діагностики економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття економічної безпеки та методи її діагностики не так давно стали предметом пильної уваги вітчизняних науковців і практиків. Вагомий внесок у вирішення і розробку методики діагностики економічної безпеки внесли такі вітчизняні вчені, як І.А. Бланк, Г.В. Івашенко, А.М. Бандурка, О.О. Гетьман, В.М. Шаповал, Т.Ф. Косянчук, В.В. Лук'янова, Н.І. Майорова, В.В. Швид, Н.М. Євдокимова, А.В. Кирієнко, Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк, М.В. Афанасьєв, Г.В. Білоконенко, А.Е. Воронкова та ін.